

БІЛІМ БЕРУДЕГІ ПСИХОЛОГТИҢ ПЕДАГОГ ПЕН КӘСІБИ БІРЛЕСКЕН ІС-ӘРЕКЕТІ

А.Р.Ерментаева - *психол.ғ.д., профессор,*
А.З.Тенкебаева - *аға оқытушы*

Мектеп психологі мен мұғалімнің өзара әрекеттесуінің қажеттілігі көптеген объективті себептермен түсіндіріледі. Бірінші себеп, психологте мектепке қажетті психологиялық іс-әрекеттерді жүзеге асыру жағдайы жоқ. Сондықтан, жаппай оперативті және дер кезіндегі психологиялық көмек беру тек психологиялық қызмет аясында ғана іске асырылады: ал әсер етудің, көмек берудің көптеген түрлерін педагог көмегі арқылы ұйымдастыруға да болады ғой.

Айтылған мәселелердің ерекшелігіне байланысты мектеп психологі өз жұмысын екі түрлі нұсқада орындайды: тікелей психологиялық қызмет; жанама психологиялық қызмет.

Мектеп психологінің кәсіби іс-әрекет аймағын тек балалармен шектелмеудің, олардың педагогтермен жұмыс жүргізу қажеттілігінің келесі себебі оқушының тұлғалық қасиеттерін коррекциялау кезінде тек жаттығулармен, кеңес берумен шектеліп қана қоймай, балаға деген ескі көзқарас, қатынас жүйесін өзгерту қажеттілігімен байланысты. Мектептегі қатынастардың өзгеруі көбінесе мұғалімдердің тұлғалық белсенділігіне және оны үздіксіз тұлғалық дамытуына да байланысты. Сәйкесінше, психологтің тәжірибелік іс-әрекеті міндетті түрде “параллельдік” нұсқада (оқушы-мұғалім) болуы шарт, өйткені, педагогтер өзара әрекеттесе отырып, мектеп өмірінің рационалды бейнесін құруға және жағымды психологиялық атмосфера құруға мүмкіндік туады.

Бүгінде мектепте қызмет атқаратын оқытушылардың әлеуметтік, психологиялық, кәсіби, тұлғалық қасиеттерін талдау барысында анықталады. Педагогтердің кәсіби іс-әрекетке және өзін-өзі дамытуға даярлығы әртүрлі деңгейде болатындығы жоғарыда көрсетілген себепті түсіндіреді. Психологиялық қызмет тәжірибелерін талдай отырып, психолог пен мұғалім педагогикалық міндеттерді шешуде өзара түсінісушілік пен бірлестікке ұмытылуында біраз қиындықтар кездесетіндігін байқауға болады. Мұғалімдердің елеулі бөлігі мектеп психологі оқу процесінің басқа субъектілерінің, яғни оқушылардың, ата-аналардың ұстанымдарының өзгеруіне әсерін тигізуі керек деген пікірде. Оқытушылар мен психолог өзара әрекеттесуіндегі ең қиын сәт, мұғалімдердің жиі кездесетін педагогикалық қателіктерін түсіндіріп, сезіндіру кезінде кезігеді. Мысалы, кейбір жүргізілген зерттеулерде (Н.В. Жутикова, М.М. Рыбакова, И.С. Кон және т.б.) педагогтер оқу-тәрбие процесін ұйымдастыруда коммуникативтілікке қарағанда сабақтың әдістемелік жағына аса назар аударатындығын көрсетеді. Ал психологке керісінше бағыт қажет, яғни білімнің өзі емес, сол білім арқылы оқушының жан-жақты дамуына әсері көрінуі керек.

Педагог пен мектеп психологінің өзара әрекеттесуінің тиімділігін арттырудың негізгі шарты психологиялық қызмет аясында бұл жұмысты ұйымдастыруда жүйелі бағыт болғаны абзал.

Психологиялық қызмет бағдарлық, даярлық, талдау, “бірлескен акциялар” кезеңдерінен тұрады деп ұсынған Н. Морозова. Бұл қызметте мұғалімдердің психологиялық, педагогикалық біліктілігін қарым-қатынас мәселелерін шешу арқылы іске асыруға мүмкіндік бар. Ол үшін келесі қағидалар орындалуы керек: педагогтердің рефлексияны дамытуы; мұғалімнің бағдарлы ізденістік позициясын қалыптастыруы; мәселелік педагогикалық жағдаяттарды талдауға тұтастық бағытты қалыптастыруы; мұғалімдерде кез-келген тәжірибелік міндеттерді шешу біліктілігін қалыптастыруы.

Айтылған қағидалардың нәтижелі болуына мұғалімдердің және мектеп психологінің өзара қатынас жасаудағы қызығушылықтары, ортақ мақсаттарының, даярлық деңгейінің болуы тікелей әсер етеді. Сонымен оқытушылардың психологиялық, педагогикалық біліктілігін дамытуда мектеп психологі іс-әректің негізгі бағыты мұғалімдермен өзара әрекеттесуді ұйымдастыру деп есептеген жөн.

Бірлескен іс-әрекетте психолог пен педагог балаларды дамыту мақсатында өзара қызмет етеді. Бірлескен әрекет жемісті болу үшін қатысушылардың құндылық бағытын алулары бір қажет. Психолог білім беру ордасына келген кезде педагогтің оқу тәрбие процесінің мақсаттары туралы түсінігімен, олардың құндылық бағыттары жайлы және балаларға қатысты қойылымдармен танысады. Психолог бұл шындықты есепке алмай болмайды, өйткені, ол педагогикалық ұжымның мүшесіне айналады, педагогикалық процеске қатысушылардың бірі болады. Сонымен қатар, психолог өзінің мақсаттарының кәсіби жүйесін және құндық бағыттарын мектепке әкеледі, бұның барлығы педагогтің мақсаттарымен, бағыттарымен сәйкес келмеуі мүмкін.

Д.В. Оборинаның зерттеулері педагог пен психологтердің кәсіби менталитеттерінде айырмашылықтардың бар екенін көрсетеді. Д.В. Оборинаның пікірі бойынша кәсіби менталитеттің құрамына кәсіби мотивтер, құндылық бағыттар және әлеуметтік қойылымдар кіреді.

Әлеуметтік психологиялық зерттеулердің көрсетуі бойынша бірлескен іскерліктің қатысушыларының бір-бірі үшін мәнділігі олардың қажеттіліктері және құндылық бағыт алуларының белгіленген дәлелдіктерімен шартталған. Осыдан шығатын қорытынды, психолог арнайы құндылық бағытын және қойылымдарын жақындатуға өзара түсінісуге жетуге бағытталған жұмыстар атқаруы тиіс.

Г.С. Абрамованың ойынша психолог пен педагогтің серіктестігінде психологиялық даму заңдылықтары, нормалары ескерілуі керек. Оқушы мен оқытушының өзара әрекеттесу жағдайларында психолог келесі тапсырмаларды шешуі тиіс: оқушының оқыту процесін бейнелеудің дұрыстығы туралы мәселелері; ұстаздың оқу пәніне өзара әрекеттесу пәні

ретінде бейнелеудің дұрыстығы туралы мәліметтер; оқушының өміріндегі мұғалімнің рөлін және орнын бейнелеудің дұрыстығы туралы мәселелер.

Психологтің кәсіби шеберлігі - психологиялық мәселелерді шеше алу және оларды көріп қорытынды жасау.

Л.С. Выготский педагогикалық және әдістемелік айырмашылықтарды көріп, оны психологиялық жағынан қарастырды. Педагогикалық талдау педагогикалық процестің міндеті – оқыту актісінің дамуы емес, мектептегі оқытудың ішкі даму процесіне әсері деген.

Педагогикалық ұйымда, сол сияқты отбасында үнемі әр түрлі қақтығыстар болады, көбінде ересек адамдардың психологиялық хабарсыздығынан, бірін-бірі тыңдай алмауынан, тыңдағысы келмегеннен, түсінбеуден, кешірмеуден болады. Сондықтан да, тәжірбиелі психологке балалармен жұмыс істейтін адамдардың психологиялық мәдениетін көтеру қажет.

Психологтің педагогпен жұмыс істеуінің басты мақсаты: маман шеберлігіне және психологиялық компоненттерге байланысты педагогтің категория таңдауына көмек көрсету. Педагогтің кәсіби тұрақталуына көп факторлар әсер етеді. Оның кейбіреуін көрсетіп өтейік. Ол кәсіби педагогикалық педагогтің еңбек ету мерзіміне байланысты.

1-5 жыл – бұл уақыт жоғарғы оқу орындарының түлектерінің мектеп жұмысына бейімделуі. Жас маман иесі педагогикалық іс-әрекет туралы жеткілікті біледі, бірақ тәжірбиелік жағынан аз біледі. Ол әлі өзін кәсіби жоспарда анықтаған жоқ. «Отбасы», «жақын», «туыс», «достар» деген ұғымдардыбасты құндылықтар ретінде қарастырады. Бұл өспелі топта өзінің мамандығына сай емес ұстаздардың ең жоғарғы пайыздық көрсеткіші зерттеу бойынша – 28,3 %. Олардың сабақ жүргізулерінде бұйрықтар басым болады. Психолог осындай ұстазбен жұмыс істей отырып, бейімделу кезінде педагог пен оқушы арасында қақтығыстың болмауын қадағалап отыруы қажет. Педагогтің өзіне сенімділігін одан ары арттыру өте маңызды.

6-10 жыл аралығында педагогтің кәсіби іс-әрекеті тұрақталынып, кәсіби ұстанымы құрылады. Педагогтің оқушылармен қақтығыстары азаяды. Жылдан жылға педагогтің кәсіби мәнділігі жоғарылайды. Бұл кезеңде психолог педагогке психологиялық ресурстардың мағыналылығын және оның шектеулігін байқатуы қажет.

11-15 жыл еңбек өтілі бар педагогтер - өзінің кәсібіне байланысты, мысалы: жұмыс тәсілін, балалардың қарым-қатынас стилін, тағы басқаларды өзгеруде туындайтын «педагогикалық дағдарысқа» тап болады. Бұл топтағы ұстаздар оқушыларға көп көңіл бөліп, олардың бір-бірмен қарым-қатынастарын түзете алады. Оларды жас ұстаздармен салыстырғанда талаптарды, қорқыту әдістерімен, жазалауды аз қолданады. Бұл топтағы ұстаздарға психолог рефлексивтік тренингтер жүргізіп, қабылдаудың жаңа тәсілдерін құруға, шығармашылық және шеберлік жұмыстарымен айналысуына көмектесуге болады.

Келесі, мектепте 16-20 жыл істейтіндер, оларда «жарты өмір»

дағдарысы болады. Бұл жас аралығында «мен шыншыл» және «мен кемшіліксіз» екеуінің арасында сәйкессіздік пайда болады. Одан кәсіптік шеберліктің төмендеуі болуы мүмкін, ал бір жағынан бұл уақыт аралығында кәсіби өсуі, өзінің жұмысының ауқымы кеңейеді.

Ал 21-25 жыл еңбек өтілі бар педагогтер жоғарғы көрсеткішті нәтижелер береді. Психологиялық мағынада өздерін таза кәсіпкерлікке арнауына болады, өйткені бұл кезде өзінің балалары ер жетіп, өсіп қалады. Бұл уақытта педагогке психолог: өмірдегі жеткен жетістіктері тек қана өзінің арқасында екенін түсіндіру керек. Сонымен қатар ұстаз ылғи психологпен контактіге түсуге даяр бола бермейді.

25 жылдан көп істеген педагог көбінесе кәсіби жұмыстардан қате табуға тырысады, жаңадан енген жоспарларды қабылдауға ырық бермейді және психологиялық-эмоциялық қарсылық туады. Мұндайда психолог педагогпен жұмысында оның мамандығына сай орындаған үлкен жұмыстарын ұмытпауға көмектесуі керек.

Педагогтер психологтің қызметін ұйымдастырудың қиын категориясына жатады. Олар психологиялық қызметті әр түрлі қабылдайды: бірлесіп жұмыс істеуге талпынумен немесе қызығушылықпен, талғаусыздықпен, сенбеушілікпен тіпті ашық жақтырмаушылықпен. Тек қана психологтің жоғарғы деңгейдегі түсінушілігі мен практикалық бағытты жұмыстары оның педагогикалық ұжымда сенімділігін жеңіп алуға көмектеседі. Ең жақсысы барлығын жеке адамның психодиагностикасынан бастау: әрбір адамға танымдылық тән емес пе? Қай педагогтің болмасын ерекшеліктерін танып білген соң оларға міндетті түрде өзінің оптимистік бағытқа бұру туралы кеңес беру керек. Психологтің нақты диагноз жасауы үшін оған педагогпен жұмыс кезінде және қарым-қатынаста үнемі бақылау үстінде болуы қажет. Ол үшін оқыту-тәрбиелік үрдістеріне талдау жасаған жөн. Бірінші, кезеңдерге бұны әкімшіліктің көмегімен орындауға болады.

Педагогтердің жеке адам ретінде ерекшеліктеріне баға беруіне өте өткір көзбен қарайтынын ескере кеткен жөн, өйткені педагог басқаларды бағалап үйренген. Педагогке педагогикалық жағдайлардың қолайсыз дамуы оның өзінің әлсіздігімен немесе кемшіліктерімен екенін мойындау өте қиын. Психолог осындай қиындықтарды көре отыра қарым-қатынас, эмпатия, өзіндік бағалау әдістемелерін, әлеуметтік-психологиялық жағдайларға негізделген қағидаларды ұжыммен бірлесе ойлау және іс-әрекетті ұйымдастыруда арналған ойындарды, әлеуметтік психологиялық тренингтерді, релаксациялық жағтығуларды, психологиялық ағарту жұмыстарын, психологиялық кеңес беруді және т.с.с.іс-шараларды қолдануына болады.

Қолданылған әдебиеттер:

1. *Загвязинский В.Н. Педагогическое творчество учителя. – М., 1987.*
2. *Ильин Е.Н. Искусство общения. – М., 1982.*

3. *Канн – Калик В.А. Учителю о педагогическом общении. – М., 1987.*
4. *Канн – Калик В.А., Никандров Н.Д. Педагогическое творчество. – М., 1990.*
5. *Лобанов А.А. Основы профессионально–педагогического общения. – М., 1990.*
6. *Маркова А.К. Психология труда учителя. - М., 1993.*
7. *Мудрик А.В. Учитель: мастерство и вдохновение. - М., 1986.*
8. *Основы педагогического мастерства /Под ред. И.А. Зязюна. - М., 1989.*
9. *Реан А.А. Психология педагогической деятельности. – Ижевск, 1994.*

Резюме

В статье рассматриваются проблемы совместной деятельности психолога и педагога в контексте школьной психологической службы.

Summary

In article it is considered problems of joint activity of the psychologist and the teacher in a context school psychological services.

К ВОПРОСУ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ГОТОВНОСТИ ПРЕПОДАВАТЕЛЯ ВЫСШЕЙ ШКОЛЫ

Н.С.Лавриненко -

магистр психологии СНС НИИ психологии КазНПУ имени Абая

Современное казахстанское общество предъявляет все более высокие требования к качеству подготовки специалистов с высшим образованием для всех областей социальной практики. Основной целью системы высшего образования является не только подготовка студентов к профессиональной деятельности, но и создание оптимальных условий для раскрытия и реализации их потенциальных возможностей, способностей и потребностей. В этой связи научной общественностью в течение ряда лет обсуждается вопрос о педагогическом профессионализме преподавателей высшей школы Казахстана и о новом содержании подготовки и переподготовки преподавательского состава. Однако, несмотря на все возрастающий интерес к проблеме профессионализации, лишь некоторые исследователи обращаются к разработке вопросов профессиональной адаптации. Поскольку будущее казахстанской системы высшего образования зависит от молодых преподавателей, находящихся сегодня в ситуации профессионального старта,